

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2026-1.16>

Ольга ПЕРЕДЕРІЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради

olga.dnepr.1502@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7216-0044

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА САМОРОЗВИТКУ Й САМОЕФЕКТИВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. Мета статті полягає у здійсненні аналізу наукової літератури щодо тлумачення поняття «громадянська компетентність» та її впливу на формування самоефективного вчителя початкових класів. **Методологія** дослідження ґрунтується на поєднанні комплексу взаємодоповнюючих наукових підходів: компетентнісного й системного. Їх сукупність дала змогу здійснити глибоке та багатоаспектне опрацювання матеріалу. **Наукова новизна** полягає в комплексному теоретичному обґрунтуванні впливу громадянської компетентності на самоефективність вчителя початкових класів. **Висновки.** Розвинена громадянська компетентність сприяє підвищенню рівня самоефективності вчителя початкових класів через усвідомлення соціальної значущості своєї професії, залученість до суспільного життя, здатності діяти ініціативно, приймати зважені рішення та відстоювати власну педагогічну позицію.

Громадянська компетентність вчителя початкових класів включає три компонента, а саме: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Громадянська компетентність створює ціннісно-мотиваційну основу для саморозвитку педагога, а саморозвиток, у свою чергу, поглиблює громадянську свідомість. У результаті формується високий рівень самоефективності, що проявляється у професійній впевненості, готовності до змін, інноваційної діяльності та соціальної відповідальності.

Формування громадянської компетентності вчителів початкової школи можливе лише за умов створення освітнього середовища, побудованого на принципах демократії, рівності та партнерства, впровадження курсів, тренінгів, майстер-класів з громадянської освіти та педагогічної етики, надання можливостей для самоосвіти та саморозвитку педагога.

Практичними проявами громадянської компетентності вчителя початкових класів є педагогічна рефлексія, участь у суспільних ініціативах, волонтерських або освітніх проєктах, самоосвіта.

Ключові слова: громадянська компетентність, саморозвиток, самоефективність, вчитель початкових класів.

Olha PEREDERII

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Preschool and Primary Education Department,

Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education”

of Dnipropetrovsk Regional Council

olga.dnepr.1502@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7216-0044

CIVIC COMPETENCE AS A BASIS FOR SELF-DEVELOPMENT AND SELF-EFFECTIVENESS OF A PRIMARY TEACHER

Abstract. The purpose of the article is to analyze the scientific literature on the interpretation of the concept of “civic competence” and its impact on the formation of a self-effective primary school teacher. The research methodology is based on a combination of a complex of complementary scientific approaches: competence and systemic. Their combination made it possible to carry out a deep and multifaceted study of the material. The scientific novelty lies in the comprehensive theoretical substantiation of the influence of civic competence on the self-efficacy of a primary school teacher. **Conclusions.**

© О. Передерій, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Developed civic competence contributes to an increase in the level of self-efficacy of a primary school teacher through awareness of the social significance of their profession, involvement in public life, the ability to act proactively, make informed decisions and defend their own pedagogical position.

The civic competence of a primary school teacher includes 3 components, namely: cognitive, emotional-value and behavioral.

Civic competence creates a value-motivational basis for the teacher's self-development, and self-development, in turn, deepens civic consciousness. As a result, a high level of self-efficacy is formed, which is manifested in professional confidence, readiness for change, for innovative activity and social responsibility.

The formation of civic competence of primary school teachers is possible only under the conditions of creating an educational environment built on the principles of democracy, equality and partnership, implementing courses, trainings, master classes in civic education and pedagogical ethics, providing opportunities for self-education and self-development of the teacher.

Practical manifestations of civic competence of a primary school teacher are pedagogical reflection, participation in social initiatives, volunteer or educational projects, self-education.

Key words: civic competence, self-development, self-efficacy, primary school teacher.

Постановка проблеми. Сьогодні освіта України зорієнтована на формування компетентнісного підходу, який передбачає розвиток не лише професійних знань і навичок учителя, але й особистісних якостей, необхідних для активної громадянської позиції, саморозвитку та професійної самореалізації.

В умовах реформування системи освіти, утвердження демократичних цінностей та впровадження концепції Нової української школи громадянська компетентність вчителя початкових класів набуває особливої ваги. Вона є не лише складником професійної компетентності, але й базисом для формування самоефективності вчителя як здатності усвідомлювати власні можливості, вміння ставити цілі та досягати результатів у педагогічній діяльності.

Таким чином, зараз, як ніколи раніше, проблема формування громадянської компетентності вчителя початкових класів є вкрай актуальною, адже сприяє усвідомленню педагогом його соціальної ролі та спонукає педагога до постійного розвитку та упровадження інноваційних технологій навчання та виховання.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Останнім часом проблема формування громадянської компетентності все більше привертає увагу вітчизняних науковців, які пропонують різні концептуальні підходи до її розуміння. Так, у роботах дослідника І. Жадана робиться спроба охарактеризувати соціально-психологічну модель громадянської компетентності; проблемі формування й розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів в умовах Нової української школи присвячені роботи О. Іващенко, С. Китиченко, Т. Китиченко, Т. Кравчинської, О. Цихмейструк,

Л. Швидун; науковці С. Олексенко, Н. Ратушняк, С. Савченко, В.Швидун, Л. Швидун розглядали питання розвитку громадянської компетентності у здобувачів освіти і педагогів під час підвищення кваліфікації або в системі післядипломної освіти.

Водночас аналіз літератури засвідчує недостатній науковий інтерес до значення громадянської компетентності та її вплив на самоефективність вчителя початкових класів.

Мета статті: здійснити аналіз наукової літератури щодо тлумачення поняття «громадянська компетентність» та розрити її значення у формуванні самоефективного вчителя початкових класів.

З огляду на зазначену мету статті постають такі завдання:

– проаналізувати теоретичні підходи до визначення сутності поняття «громадянська компетентність»;

– визначити роль громадянської компетентності у формуванні самоефективного вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток громадянської компетентності вчителя початкової школи – це стратегічний напрям модернізації освіти, що забезпечує формування педагогічної культури нового типу, а саме культури відповідальності, партнерства та самовдосконалення.

Аналіз наукових джерел дав змогу констатувати, що громадянську компетентність слід визначати як інтегровану характеристику особистості, що включає знання про суспільство, державу, права людини, демократичні цінності, а також готовність і здатність особистості діяти відповідально, толерантно, морально й у межах правового поля [1–4].

Для вчителя початкової школи ця компетентність означає усвідомлення своєї ролі як вихователя – громадянина, який спроможний формувати у молодших школярів основи патріотизму, соціальної відповідальності, поваги до прав людини, культурного розмаїття та екологічної свідомості.

Вперше феномен «самоефективності» було ґрунтовно досліджено канадсько-американським психологом з українським корінням Альбертом Бандурою в 1970-х роках, яку він охарактеризував як здатність людини змінювати себе, свою поведінку та досягати бажаного результату, ефекту (у роботі, навчанні тощо) з найменшою витратою особистих та інших ресурсів [8]. Іншими словами, самоефективність є віра людини у власні можливості впливати на події та досягати бажаних результатів.

Для вчителя початкової школи самоефективність виражається у впевненості у своїй здатності навчати, мотивувати учнів, долати труднощі навчального процесу та підтримувати позитивний емоційний клімат у класі.

Розвинена громадянська компетентність сприяє підвищенню рівня самоефективності через усвідомлення педагогом соціальної значущості своєї професії, залучення до суспільного життя, здатність діяти ініціативно, приймати зважені рішення та відстоювати власну педагогічну позицію.

Громадянська компетентність створює ціннісно-мотиваційну основу для саморозвитку педагога, а саморозвиток, у свою чергу, поглиблює громадянську свідомість. У результаті формується високий рівень самоефективності, що проявляється у професійній упевненості, готовності до змін, інноваційної діяльності та соціальної відповідальності.

Емпіричні дослідження показують, що педагоги, які активно беруть участь у громадських ініціативах, волонтерських рухах або професійних спільнотах, виявляють вищий рівень педагогічної рефлексії, стресостійкості та здатності до професійного самовдосконалення. Отже, формування громадянської компетентності є важливим інструментом підвищення якості освіти та особистісного зростання педагогів [1; 3; 7].

Погоджуючись з думкою цілої низки науковців, вважаємо, що громадянська

компетентність вчителя початкових класів має включати три компонента, а саме:

- когнітивний, який містить знання про громадянське суспільство;
- емоційно-ціннісний, який виявляється в усвідомленні значення демократичних норм;
- поведінковий, який проявляється в умінні діяти відповідально [1; 2; 3; 7].

Формування громадянської компетентності вчителів початкової школи можливе лише за таких умов:

- створення освітнього середовища, побудованого на принципах демократії, рівності та партнерства;
- впровадження курсів, тренінгів, майстер-класів з громадянської освіти та педагогічної етики;
- надання можливостей для самоосвіти та саморозвитку педагога [1; 3; 4; 5; 7].

Отже, громадянська компетентність сприяє активізації процесів самопізнання, самооцінювання й самовдосконалення вчителя, адже вчитель з високим рівнем громадянської свідомості здатний критично оцінювати власні дії, аналізувати освітнє середовище, приймати етичні рішення й брати відповідальність за результати своєї діяльності.

Саморозвиток у цьому контексті розглядається як безперервний процес удосконалення професійних і особистісних якостей на основі цінностей демократизму, гуманізму, партнерства. Самоефективний педагог здатен формувати середовище довіри й взаємоповаги, виступаючи зразком активного громадянина, відповідального професіонала та морального авторитета для учнів і її батьків.

Практичними проявами громадянської компетентності вчителя початкових класів є педагогічна рефлексія, участь у суспільних ініціативах, волонтерських або освітніх проектах, самоосвіта.

Висновки. Таким чином, громадянська компетентність виступає фундаментальною складовою частиною професійного становлення та самореалізації вчителя початкових класів. Вона формує основу для саморозвитку, сприяє підвищенню самоефективності, розвиває відповідальність, ініціативність і готовність до змін.

Сучасний вчитель має бути не лише фахівцем у своїй галузі, але й активним

громадянином, здатним виховувати покоління, яке мислить критично, діє етично й бере участь у розвитку демократичного суспільства.

Проведене дослідження не вичерпує всіх питань щодо важливості формування

громадянської компетентності вчителів початкових класів. Воно відкриває перспективу для більш глибокого вивчення умов, факторів, закономірностей, технологій формування досліджуваного феномена.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жадан І. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії: монографія. Кропивницький: Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології, 2022. 110 с.
2. Зеленська Л., Солошенко О. Формування громадянської компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти: від теорії до практики. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2025. № 98. С. 103–108 DOI: <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.98.16>.
3. Кравчинська Т. Формування громадянської компетентності педагога нової української школи. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 8 (37). С. 74–88. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-8\(37\)-74-88](https://doi.org/10.32405/2218-7650-8(37)-74-88).
4. Матвієнко О., Цихмейструк О. Громадянські цінності як складова громадянської компетентності демократичного майбутнього вчителя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Теорія і практика навчання та виховання*. 2019. Вип. 31. С. 121–126.
5. Ратушняк Н. Громадянська компетентність педагога в системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогічні науки та освіта: зб. наук. праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2022. Вип. XL–XLI. С. 85–90.
6. Савченко С., Олексенко С. Громадянська компетентність як важлива складова фахового зростання сучасного вчителя. *SWorldJournal*. 2023. Part 3 (21) С. 65–72. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-21-03-012>.
7. Швидун Л., Івашенко О. Формування громадянської компетентності майбутніх педагогів в умовах сучасних українських реалій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2024. № 94. С. 123–129. DOI: <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.94.22>.
8. Bandura A. Self-efficacy: Toward unifying theory of behavioral change. *Physiological review*. 1977. № 84. P. 191–215.

REFERENCES:

1. Zhadan, I. (2021). Hromadianska kompetentnist: sotsialni ochikuvannia ta realii: monohrafiia [Civic competence: social expectations and realities: monograph]. Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Zelenska, L., & Soloshenko, O. (2025). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi pedahohichnoi osvity: vid teorii do praktyky [Formation of civic competence of applicants for higher pedagogical education: from theory to practice]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 98, 103–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.98.16> [in Ukrainian].
3. Kravchynska, T. (2019). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti pedahoha novoi ukrainskoi shkoly [Formation of civic competence of a teacher of the new Ukrainian school]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Serii: Pedahohichni nauky*. 8 (37), 74–88 DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-8\(37\)-74-88](https://doi.org/10.32405/2218-7650-8(37)-74-88) [in Ukrainian].
4. Matviienko, O., & Tsykhmeistruk, O. (2019). Hromadianski tsinnosti yak skladova hromadianskoi kompetentnosti demokratychnoho maibutnoho vchytelia [Civic values as a component of the civic competence of a democratic future teacher]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Drahomanova. Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia*. Vyp. 31. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. Drahomanova, 2019. S. 121–126 [in Ukrainian].
5. Ratushniak, N. (2022). Hromadianska kompetentnist pedahoha v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Civic competence of a teacher in the system of postgraduate pedagogical education]. *Pedahohichni nauky ta osvita: zb. nauk. prats Zaporizkoho oblasnoho instytutu pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity*. XL–XLI, 85–90 [in Ukrainian].
6. Savchenko, S., & Oleksenko, S. (2023). Hromadianska kompetentnist yak vazhlyva skladova fakhovoho zrostannia suchasnoho vchytelia [Civic competence as an important component of the professional growth of a modern teacher]. *SWorldJournal*. 3 (21), 65–72. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-21-03-012> [in Ukrainian].

7. Shvydun, L., & Ivashchenko, O. (2024). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv v umovakh suchasnykh ukrainskykh realii [Formation of civic competence of future teachers in the conditions of modern Ukrainian realities]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 94, 123–129. DOI: <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.94.22> [in Ukrainian].

8. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward unifying theory of behavioral change. *Physiological review*, 84, 191–215 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 25.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.03.2026